

DETERMINANTE ODRŽIVOG RAZVOJA MODERNOG SVIJETA

Ivan Mirović

Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Fakultet poslovne ekonomije Bijeljina, Republika Srpska, BiH
ivan.mirovic@fpe.unssa.rs.ba

Članak je izlagan na VII Internacionalnom naučnom skupu „EkonBiz: Izazovi globalne ekonomije u svjetlu četvrte industrijske revolucije“, Bijeljina 20. i 21. jun 2019. godine

Apstrakt: Paradigma održivi razvoj nije stacionarno stanje već globalno rješavanje problema mirnim putem u planetarnim granicama. To je normativni (etički) koncept, analitički koncept, nauka o složenim sistemima, istovremeno i spasonosna formula globalnog opstanka svijeta i najslabiji ljudski izazov u 21 vijeku. Kao ideal to je utopijski koncept, ne postoje pouzdani naučni argumenti u prilog njegove realizacije i predvidljive vremenske aktuelizacije. Kao ideja to je poziv na mobilizaciju cijelog čovječanstva. Osnovna teza i problem, da li je i u kom stepenu održiv razvoj ostvariv ili ostaje fikcija i realna opasnost od pretjeranog tehnološkog uma i ekološke degradacije svijeta života.

Ključne riječi: održivi razvoj, društvo nejednakosti, privredni rast, socijalna uključenost, siromastvo, urbanizacija, antropogene klimatske promjene.

UVOD

Države članice Ujedinjenih nacija usvojile su program održivog razvoja do 2030. godine, koji sadrži 17 ciljeva održivog razvoja sa ciljem iskorjenjivanja siromaštva, borbe protiv neravnopravnosti i nepravde i rješavanje pitanja klimatskih promjena. Globalni ciljevi zamijenjuju i predstavljaju nadogradnju Milenijumskih razvojnih ciljeva (2000).

(<https://sustainabledevelopment.un.org/>)

Ciljevi održivog razvoja (Sustainable Development Goals - SDGs), ili globalni ciljevi su:

1. Svijet bez siromaštva
2. Svijet bez gladi
3. Zdravlje i blagostanje
4. Kvalitetno obrazovanje

5. Rodna ravnopravnost
6. Čista voda i sanitarni uslovi
7. Pristupačna energija iz čistih izvora
8. Dostojanstven rad i ekonomski rast
9. Industrija, inovacije i infrastrukture
10. Smanjenje nejednakosti
11. Održivi gradovi i zajednice
12. Odgovorna potrošnja i proizvodnja
13. Očuvanje klime
14. Očuvanje vodenog svijeta
15. Očuvanje života na zemlji
16. Mir, pravda i snažne institucije
17. Partnerstvom do ciljeva

Navedeni ciljevi su u funkciji društvene mobilizacije, mobilizacije „zajednica znanja“, pravca djelovanja i pozitivnog pritiska na aktere u ostvarivanju ciljeva. Finansiranje održivog razvoja plaćamo svi kao dobavljači i potrošači javnih usluga, putem tržišta i političkih institucija. Dilema je, cijena prevelikog uspjeha i pitanje kakve su nam šanse, naime, da li smo u planetarnim granicama rasta, razvoja i ekološke održivosti ili su te granice u pojedinim dimenzijama, ekološki posebno, nepopravljivo transcendirane na štetu i ljudi i planete. Determinante održivog razvoja su privredni razvoj, društvena uključenost, ekološka održivost i dobro upravljanje (odgovornost, i korporativna odgovornost, pravda, transparentnost, participacija, „zagađivač plaća“, i pozitivno opredjeljenje za održiv razvoj). Održivi razvoj je dobra ilustracija moderne nauke da se prihvati neznanje i da se nastoji prikupljanjem zapažanja i korišćenjem matematičke aparature da dođe do smislene teorije i nove moći za razvoj novih tehnologija. Pošto ne znamo, vjerujemo da nismo bez šansi da funkcionišemo u granicama održivog razvoja, jer

tamo gdje postoje problemi i svijest o njima, moguća su i rješenja.

1. Koncept održivog razvoja

Normativni koncept održivog razvoja globalnog svijeta je koncept moderniteta koji zbog prevelike ekonomske i tehnološke uspješnosti vodi samodestrukciji ili uništenju ukoliko se redukuje na ekspanzirajući privredni rast vodećih ekonomija svijeta. Održiv razvoj je spasonosna formula globalnog opstanka svijeta koji je izložen rizicima prenaseljenosti, rasta bez razvoja, porasta nejednakosti, siromaštva, marginalizacije, lošeg upravljanja i ekološke destrukcije života. Održivi razvoj nije samo, normativni (etički) koncept već i nauka o složenim sistemima, (Džefri D. Saks, 2014, str. 6) To je složen sinergijski sistem u kome je cjelina više nego zbir dijelova u interakciji koji ne trpi ekonomsku redukciju. Po Saksu riječ je o interakciji četiri složena sistema, globalne privrede, društvene interakcije, geosistema i sistema upravljanja. U temeljima modernog svijeta je tehnološka promjena koja generiše održivi razvoj, ali i sporedne negativne efekte po socijalni i ukupni razvoj. U osnovi normativnog koncepta održivog razvoja kao složene interakcije „privrednih, društvenih, ekoloških i političkih sistema, je holistički pristup dobrom društvu, kao bogatom, efikasnom i pravednom društvu koje osigurava blagostanje pojedincu. Analitički koncept održivog razvoja znači razumijevanje veza između privrede, društva, politike i ekologije. Normativni koncept nudi normativni put, način i cilj održivog razvoja, dobro upravljanje državama i kompanijama. Održivi razvoj je istovremeno i privredni rast i društvena uključenost i ekološka održivost, u praksi to je, „naučno i etički zasnovano rješavanje problema, modernog svijeta.“ (Saks, 2014, str 44)

Privredni rast označava povećanje stope rasta BDP u stalnim cijenama u toku godine. Privredni rast jedne ekonomije (države) kao tržišna vrijednost ukupne proizvodnje jedne zemlje tokom godine, dijeli se po stanovniku i pokazuje veličinu, ekonomskog kolača, po pojedincu. (BDP po stanovniku). Pri izračunu uzimaju se u obzir, broj stanovnika, valuta i nivo cijena. Bruto znači da je izmjerena svaka tržišna transakcija unutar zemlje. Domaći, znači da je mjerenje privrednih aktivnosti obavljeno unutar granica zemlje, regiona grada, ili svijeta. Proizvod je kapital, a ne trgovina, dakle tok novog autputa u datom vremenu. BDP mjeri autput (transakcije dobrima i uslugama na tržištu) po tržišnim cijenama i izražava se u pravilu u nacionalnoj valuti i preračunava u američke dolare (međunarodne cijene, paritet kupovne moći (PPP)). Svjetska banka na osnovu BDP po stanovniku svrstava zemlje u tri glavne kategorije,

zemlje sa visokim dohotkom, iznad 12.615 dolara po glavi stanovnika, zemlje sa srednjim dohotkom, između 1035 dolara i 12.615 dolara, i zemlje sa niskim dohotkom. manjim od 1035 dolara). (<https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-2016>)

Moderni privredni rast mjeren BDP ekspandira poslije 1750. godine koja označava početak industrijske revolucije u Engleskoj. Najbrži privredni rast u novijoj istoriji ostvaruje Kina koja je postala najveća trgovinska sila i „svjetski proizvodni pogon,“ ali još nije osigurala i održiv razvoj. Globalni socijalni razvoj je neravnomjeran i ambivalentan. Poboľšano je javno zdravlje, raste siromaštvo u svijetu izobilja, (džepovi siromaštva u svijetu), tu su i globalne ekološke prijetnje izazvane tehnologijom i privrednim razvojem, poremećaji fizičkih i bioloških sistema na Zemlji, te povećanje ugljen dioksida sagorijevanjem fosilnih goriva, kao i promjena klimatskog obrazca planete Zemlje. Održivi razvoj je sintetički pojam čiji su elementi privredni rast, široko zasnovana društvena uključenost i ekološka održivost koji su osnaženi dobrim upravljanjem. Privredni razvoj prema BDP po stanovniku koji uključuje broj stanovnika, valutu i nivo cijena, pokazuje razlike u životnom standardu između zemalja i unutar svake zemlje ponaosob. Proces urbanizacije sa industrijskom revolucijom kao globalni trend mijenja način života i dovodi do velikih razlika unutar samih zemalja. Dohodak po stanovniku u pravilu je viši u urbanim, gusto naseljenim, nego u ruralnim područjima koja pogoduju proizvodnji hrane. Razlika je u kvalitetu javnih usluga i ukupnom životnom standardu, kao i stopi fertiliteta koja je obično viša u seoskim područjima. Urbana područja su u pravilu bogatija u odnosu na ruralna, seoska područja. Razlike (nejednakosti) u prihodima pojedinaca i domaćinstava unutar jedne zemlje su u pravilu velike i mjere se Džini koeficijentom u rasponu od 0 do 1. Nejednakost je najmanja u nordijskim zemljama, gdje je Džini koeficijent 0,25, dok je u SAD 0,45 što govori o izraženo nejednakoј raspodjeli dohotka, kao i Kini u novije vrijeme. (<https://www.investopedia.com/terms/g/gini-index.asp>).

Nejednakosti se objašnjavaju, između ostalog, istorijom, geografskim uslovima i državnim uređenjem. Determinante nejednakosti su u globalnom svijetu, stepen industrijskog razvoja, razlike u obrazovnom nivou, podjela na selo i grad, diskriminacija, prirodni resursi ili „prokletstvo prirodnih resursa,“. Blagostanje, zadovoljstvo životom, mjeri se rastom i nivoom prihoda, odnosno indeksom humanog razvoja kao sintetičkim pokazateljem obrazovnog nivoa, zdravlja, očekivanom dužinu života po rođenju. Visok BDP po stanovniku ne korespondira nužno

sa indeksom humanog razvoja, međutim visok dohodak po stanovniku je nesumnjivo jedan od aspekata sreće. Tu su i „društveni kapital“, ili kvalitet društvene sredine i zajednice, fizičko i mentalno zdravlje, vrijednosti pojedinca i društva, konzumerizam. Premošćavanje velikog jaza između bogatih i siromašnih zemalja objašnjava se konvergencijom odnosno smanjenjem proporcionalnog jaza, (Kina) odnosno divergencijom koja pokazuje dalje siromašenje siromašne zemlje komparirane sa nekom bogatom zemljom (Niger) u datom periodu.

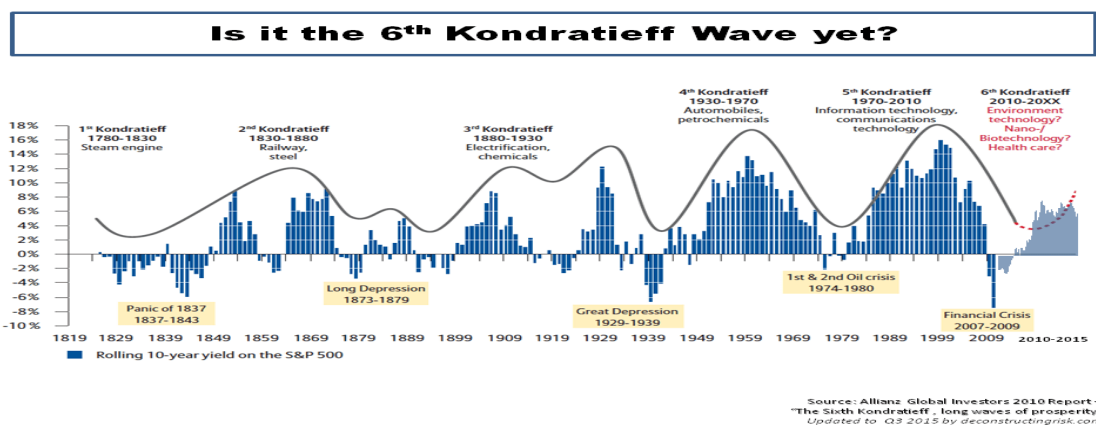
2. Istorija privrednog rasta kao istorija nejednakosti

Oko 1750. godine industrijska revolucija u Engleskoj je podstakla veliki privredni rast, porast proizvodnje po stanovniku, porast stanovništva, rast ekonomskog i tehnološkog znanja ali istovremeno i rast nejednakosti. Po Kejnzu, od Hrista do 18 vijeka životni standard prosječnog čovjeka nije se „mnogo menjao“, (Kejnz, 1930, str. 2) Razlog tome je upadljivo odsustvo važnih tehničkih unapređenja (tehnologije) i nemogućnost akumulacije kapitala. Sa industrijskom revolucijom u Engleskoj, društvo je sa poljoprivrede prešlo na industriju. Iz Engleske su se širili mali talasi koji su danas stigli u sve krajeve svijeta. Nove tehnologije (parna mašina) transport, svjetski sistem snabdijevanja kao i sve složenije poslovne transakcije zahtijevale su tržišta, finansije, osiguranje i punu zaštitu

vlasničkih prava. (svojinско pravo, kompanijsko pravo, pravo industrijske svojine). Adam Smit je 1776. objasnio suštinu kapitalizma nevidljivom rukom, u skladu s kojom pojedinci vođeni sebičnošću i interesom povećavaju produktivnost i time bogatstvo nacije. Dakle, pojedinci zadovoljavaju svoje želje i potrebe putem tržišnih transakcija podstičući podjelu rada i funkcionisanje kapitalističke privrede. Industrijska revolucija je sa uvođenjem klase kapitalista pomela sa istorijske scene feudalne klase vršeći civilizacijsku misiju, sa novim buržoaskim načinom proizvodnje ona civilizuje „varvarske nacije“, uvlačeći ih u taj neizbježni proces.

Taj proces tehnoloških unapređenja i ekonomski razvoj je neravnomjeran. Na globalnoj sceni su prvi svjetski tehnološki lideri, razvijene zapadne zemlje kao nosioci krupnih promjena i endogenog rasta. Neke zemlje zaostale u razvoju počinju da nadoknađuju propušteno uvozom tehnologije i implementacijom, prilagođavanjem i primjenom inovacija, dakle, rastom zasnovanim na sustizanju. (Kina). Kineski rast na sustizanju podrazumijeva jaku ulogu kineske države (partije). Klasično djelo ruskog ekonomiste Nikolaja Kondratijeva, (Dugi ciklusi konjunktura, 1925.), objašnjava da privredni rast podstiču talasi velikih tehnoloških promjena. (parna mašina, nagli razvoj željeznice i proizvodnje čelika, električna energija, automobilsaka industrija, informaciono komunikaciona tehnologija, internet, talas održivih tehnologija.)

Slika 1. Kondratijev ciklus

Izvor: <http://synapsetrading.com/2018/01/cryptocurrencies-50-year-kondratiev-wave-cycle/>

Efekte malih tehnoloških talasa omogućili su da neke zemlje na obalama slijede rastom zasnovanim na sustizanju svjetske tehnološke i ekonomske lidere, dok druge u unutrašnjosti to nisu bile u stanju. Ekonomsku sreću, imale su Zapadna Evropa, SAD, Kanada, Japan, Australija, Južni dio Latinske Amerike, Kina.

Prvi svjetski rat i rast globalne privrede izazvali su veliku finansijsku, monetarnu i političku nestabilnost, masovno umiranje, privredni kaos, Veliku recesiju i Drugi svjetski rat nakon koga je intenzivno započeo proces globalizacije i rast multinacionalnih korporacija kao i globalni svjetski rast. Savremeni privredni rast u ciklusima

se difuzno širi po svijetu. Na pitanje, zašto su neke zemlje lideri, druge sledbenici, treće autsajderi jedan od odgovora daje tzv. klinička ekonomija utemeljena na medicinskoj dijagnostičko terapijskoj paradigmi. Na dijagnostičkoj listi postoji određen broj kategorija, odnosno stavki siromaštva. Po Saksu, osnovni razlozi na listi siromaštva su, zamka siromaštva, loša ekonomska politika, finansijska nesolventnost države i pretjerana zaduženost, geografski i klimatski faktori, kultura, (demografija, obrazovanje i pol) loše upravljanje (politika) i geopolitika, kao i „prokletstvo resursa,, (Saks, 2014, str 96). Dakle, nejednakost i krajne siromaštvo korespondiraju sa modernim privrednim rastom i na lokalnom i na globalnom nivou. Tako je istorija modernog privrednog rasta i održivog razvoja neodvojiva od porasta krajnjeg siromaštva i nejednakosti. S tim, u vezi logično je zapitati se, može li se krajne siromaštvo iskorijeniti kao prihod ispod linije siromaštva (iznosi 1,25 dolara dnevno izraženo u međunarodnim cijenama). Stopa siromaštva pokazuje procenat stanovništva koje živi ispod date linije siromaštva. Kejnz je vjerovao da je to ključni ekonomski problem koji je zahvaljujući tehnologiji i rastu DBP rješiv, naravno, ukoliko ne bude, velikih ratova i velikog povećanja broja stanovnika,, (Kejnz ,1930. str 133. cit po Saksu). Generalna skupština UN u Milenijskoj deklaraciji Ujedinjenih nacija posebnu pažnju je posvetila iskorjenjivanju siromaštva i gladi na nacionalnom i na globalnom nivou. Neke mjere u kojima Afrika

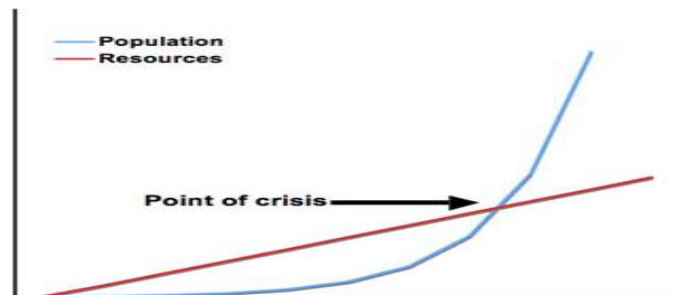
može da ostvari brz napredak su produktivnost poljoprivrede, urbana produktivnost, nacionalna infrastruktura, ulaganje u ljudski kapital i demografski scenarij niskog i srednjeg fertiliteta. Interesantna su i poučna iskustva, „zelena revolucija,, Indije i implementacija inovacija i njihovo prilagođavanje u kolosalnom napretku Kine.

3. Planetarne granice i dinamika privrednog rasta

Održivi razvoj korespondira sa prosperitetnim, društveno uključivim i ekološki održivim svijetom. Moderni svijet se suočava sa krizom prouzrokovanom klimatskim promjenama, degradacijom zemljišta, nestašicom vode, gubitkom biodiverziteta, dakle, globalnom krizom kao posljedicom prevelike tehnološke i ekonomske uspješnosti. Globalna kriza je rođena ne iz neuspjeha, već iz pretjeranog uspjeha i nedvosmisleno upućuje na planetarne granice rasta. Tomas Robert Maltus je u Eseju o principima stanovništva, još 1798. godine akceptirao problem rađanja stanovništva po geometrijskoj progresiji dok će se proizvodnja hrane odvijati po aritmetičkoj progresiji, što neminovno vodi problemu rasta životnog i standarda i problemu oskudice. Naime, dva su zakona u pitanju:

- a) prirodni zakon stanovništva, i
- b) zakon opadajućih prinosa u poljoprivredi .

Slika 2. Maltusov populacioni model

Izvor: <https://www.eh-resources.org/malthus-bibliography/>

Dakle, bijeda stanovništva proizilazi iz prirodnog zakona stanovništva, bijeda siromašnih proizilazi iz činjenice da nisu sposobni da usklade svoj broj sa raspoloživim sredstvima za izdržavanje. (Alica Wertheimer, Baletić, 1999, str. 70). Maltusova teorija o stanovništvu implicuje dva relevantna stava, siromaštvo se objašnjava prenaseljenošću i zakon stanovništva primjenjuje na ponudu i potražnju stanovništva. Maltusova teorija, uprkos što su je prihvatili i David Rikardo i Džon Stjuart Mil je jedna od najosporavanih teorija u ekonomskoj nauci i predstavlja novi izazov, s obzirom da se stopa rađanja u nerazvijenim

zemljama ne može kontrolisati danas. Džon Majnard Kejnz je u eseju, „ Neke ekonomske posljedice smanjivanja stanovništva“, ističe „da je budući razvoj stanovništva izvanredan primjer slučaja u kojem imamo značajnu moć uvida u budućnost,,(Kejnz, str 13).

Kejnz analizira kretanje stanovništva u razvijenim zemljama i ekonomske posljedice smanjivanja stanovništva kao njihovu realnu perspektivu štetnu po njihov rast i razvoj. Doista „stacionarno stanovništvo,, omogućuje rast životnog standarda, ali samo uz rast resursa i potrošnje. Dakle, problem

nedovoljne potrošnje ga povezuje sa Maltusom koji je prvi bio svjestan problema. Dakle, razvijene zemlje (Zapada) će se neminovno suočiti sa opadajućim stanovništvom.

Po Kejnusu postoji čvrsta veza između porasta stanovništva i rasta potražnje za kapitalom, naime sa opadanjem stanovništva potražnja za kapitalom je ispod dugoročno opravdane, nastaje stanje pretjerane ponude, štednja se teško pretvara u nove investicije, što može djelovati razorno na privredni rast. Kejns izvodi nedvosmislen zaključak da je u uslovima opadajućeg stanovništva mnogo teže održavati privredni rast i prosperitet nego u uslovima rasućeg stanovništva. (Alica Wertheimer-Baletić, str.81.)

Međutim, s obzirom na ekspanirajući razvoj stanovništva u nerazvijenim zemljama bez mogućnosti kontrole fertiliteta, Maltusova teorija je kao što smo ranije istakli, novi izazov.

Džefri D. Saks navodi planetarne granice u devet oblasti:

1. antropogene klimatske promjene,
2. acidifikacija okeana (kiselost).
3. razaranje ozonskog omotača,
4. zagađenje izazvano povećanjem azota i fosfora,
5. pretjerano korišćenje slatkovodnih resursa,
6. biodiverzitet,
7. opterećenje aerosolima,
8. prekomjerna upotreba zemlje, i
9. povećanje prosječne globalne temperature, (učestalost ekstremnih toplotnih talasa) (Saks, 2014, str 181)

Globalno je potreban održiv razvoj i ekološka održivost, posebno u uslovima očekivanog „prigušenog rasta“, u svjetskom privrednom sistemu kao rezultat sustizanja bogatih zemalja od strane siromašnih zemalja. Procjenjuje se da do 2050. neće doći do divergencije nivoa dohotka. Naime, zemlje u razvoju neće, uprkos bržem rastu, u potpunosti, premostiti jaz dohotka po stanovniku koji ih dijeli od bogatih zemalja bez obzira na stope rasta tih zemalja. (Saks, 2014 str 183). Ova postepena konvergencija zahtijeva da se u račun uključe dinamika stanovništva, stopa rasta svjetskog stanovništva i stopa fertiliteta. Izazov usklađivanja rasta sa planetarnim granicama pokazuje se kao problem energije i u vezi s tim ekoloških (koncentracije ugljen dioksida) i klimatskih promjena (porast temperature) koji zahtijevaju novi svjetski energetska sistem.

U središtu problema je samoodrživost globalne poljoprivrede i proizvodnje hrane kojih se direktno tiču sve planetarne granice, o kojima je bilo riječi. Dodatne teškoće poljoprivrede i proizvodnje hrane

su što podstiču nove patogene (rekombinacija gena bakterija i virusa). Globalno rješenje poljoprivrede i proizvodnje hrane podrazumijeva stabilizaciju stanovništva i primjenu ekološki razumnih metoda u proizvodnji hrane. Pošto je demografska budućnost svijeta i dalje neizvjesna, održivi razvoj će zavisti od dinamike svjetskog stanovništva, planiranja niže stope fertiliteta u nerazvijenim zemljama, i izlaska iz začaranog kruga krajnjeg siromaštva. Na svjetskom nivou pokazuje se da globalna tržišta ne mogu da riješe problem rasta i održivog razvoja. Naime, problem eksternalija, ekološke i druge štete su u rukama štetnika, moćnih kompanija koje ne plaćaju dodatne troškove zagađenja nego ih prebacuju na cijelo društvo. Drugi problem je međugeneracijski, „tragedija zajedničke imovine“, očito je da današnje generacije nameću troškove budućim generacijama. Bez konsenzusa i zajedničke volje svih nema rješenja ekološkog problema pretjeranog zagađenja, iako su poznati instrumenti i ekonomske mjere koji mogu biti djelotvorni (porez na ugljenik, sistemi dozvola, pravila o odgovornosti, rad društvenih institucija, javna finansijska podrška i dr.) Dakle, nužno je djelotvornim instrumentima politike eliminisati eksternalije i uspostaviti među generacijsku pravičnost u ostvarivanju privrednog rasta u planetarnim granicama.

4. Slobodan pristup resursima i socijalna uključenost

Nejednakost dohotka, bogatstva i moći odlikuje i vrlo razvijene države. Socijalna uključenost kao ravnopravan pristup resursima još uvijek nije data, nego je zadata u cijelom svijetu. Jake su ekonomske, zakonske i kulturne prepreke o čemu svjedoči rodna neravnopravnost, status autohtonog naroda, status manjina, klasna, rasna, religijska i etnička pripadnost koje neminovno vode rasprostranjenom siromaštvu i isključenosti. Prevelike razlike u bogatstvu, dohotku i moći nisu samo moralni problem, već postaju ozbiljna ekonomska ograničenja održivog rasta i razvoja. Etika jednakosti i prava kao aksiom modernih demokratskih društava svjedoči o problemu moralnog i etičkog izbora i krajnje odluke.

Savremene dileme su:

1. preraspodjela dohotka i rast,
2. ekonomska diskriminacija,
3. odnos etike, kulture i zakona,
4. etika vrline, etika dužnosti,
5. sekularni utilitarizam,
6. sloboda kao etička kategorija i
7. filozofija ljudskih prava kao dominantan okvir međunarodnog sistema nacija. (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, OUN).

Društvena uključenost ima za cilj, ekonomski i socijalni prosperitet, ukidanje diskriminacije, jednaku zakonsku zaštitu, zadovoljenje osnovnih potreba pojedinca, i veliku društvenu mobilnost. Nije riječ o egalitarizmu, već društvima jednakih šansi i alternativa, u kojima mogu postojati razlike u ishodima (sreća, okolnosti, slučaj, radni i intelektualni napor.) Mjerene Džini koeficijentom, sjevernoevropske zemlje, Norveška, Švedska, Finska, Danska i Island su društva u kojima je ostvarena najveća jednakost na svijetu, one su istovremeno među razvijenim, ako ne i najrazvijenijim zemljama. Drugi primjer su SAD u kojima raste nejednakost u prihodima, sve veća razlika u zaradama između nekvalifikovanih i visoko kvalifikovanih radnika, koje odlikuje visoka primjena robotike i informacionih tehnologija i osobenost političkog i pravnog sistema.

5. Koncept humanog razvoja

Ulaganje u ljudski kapital, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, bezbjednu sredinu, unapređenje vještina i radnog iskustva stanovništva važan je dio održivog razvoja i elemenat ostvarivanja produktivnosti i dinamičnog privrednog rasta. Svakoj državi, razvijenijoj i manje razvijenijoj potrebno je pismeno stanovništvo i značajan udio univerzitetski obrazovanih građana. U ovoj oblasti bitan je koncept kumulativnih investicija i aktivnost države na svim nivoima kako bi obrazovanje bilo za sve i svima dostupno pod jednakim uslovima. Ovdje je riječ o javnim dobrima dostupnim svima koja nisu robe koje se nalaze i valorizuju na tržištu. Na važnosti su državni programi i finansiranje startnih pozicija djece iz siromašnih porodica. Postojeći obrazovni sistemi ne osiguravaju ujednačeniju raspodjelu dohotka već povećavaju društvene nejednakosti. SAD se susreću s veoma nejednakim pristupom visokom obrazovanju, malom stopom završavanja fakulteta i velikim povećanjem studentskih kredita. Druga pravilnost je da su društva velike nejednakosti istovremeno društva male mobilnosti i slabe šanse da se uspije promijeniti status. Visoko obrazovanje igra značajnu ulogu u endogenom rastu i novim tehnologijama i rastu zasnovanom na sustizanju i uspješnoj primjeni inovacija i tehnološkog i ekonomskog znanja. Premisa na kojoj počiva održivi razvoj je zdravlje za sve, kao jedna od osnovnih ljudskih potreba i osnovno ljudsko pravo, odnosno univerzalna obuhvaćenost zdravstvenom zaštitom. Zdravlje kao obavezno javno dobro, veoma široko i svima dostupno potencira dužinu života na rođenju, smrtnost novorođenčadi i porodilja, bolju dijagnostiku, lijekove, hirurške postupke, te zdraviji način života. Bogati i siromašni uglavnom umiru od istih bolesti, s tim

što siromašni dodatno umiru i od zaraznih bolesti. Istraživanja pokazuju korelaciju između siromaštva i bolesti, siromaštvo doprinosi bolestima, kao što i bolesti doprinose siromaštvu. Pametno investiranje u javno zdravlje, koje nije tržišni proizvod, i dobar zdravstveni sistem, vodi prekidanju začaranog kruga krajnjeg siromaštva i bolesti. Danas je više nego ikada potrebno odgovorno kreiranje i finansiranje sistema primarne zdravstvene zaštite u zemljama sa niskim dohotkom praćeno spoljnom finansijskom pomoći i dobrom strategijom. Finansiranje zdravlja i u zemljama sa visokim dohotkom nije bez određenih problema, o čemu svjedoči sistem primarne zdravstvene zaštite u SAD. Američki sistem zdravstvene zaštite je privatno orjentisan i skup. Industrija privatne zdravstvene zaštite se smatra jednim od četiri najmoćnija lobija u SAD i jednim od najvećih finansijera političkih kampanja, te tako blokira bilo kakve intervencije u zdravstveni sistem (primjer sudbine Obamakera i započete reforme u vrijeme Baraka Obame).

Zdravstveni sektor ne može da funkcioniše kao konkurentan tržišni sektor. U ovom sektoru su važne asimetrične informacije, naime pacijenti ne znaju s medicinske tačke šta je za njih najbolje i oslanjaju se na ljekare koji to znaju ili bi morali da znaju. (Saks, 2014. str. 289). Dakle, informacije imaju dobavljači, a ne pacijenti, što vodi pretjerano skupim zdravstvenim uslugama. U sistemu zdravstvene zaštite zdravlja kao tržišnog proizvoda, zdravi ljudi ne kupuju premije osiguranja već to čine pretežno bolesni, dakle i zbog „spirale smrti osiguranja“, tržište osiguranja se smanjuje ili krahira. Većina ostalih zemalja se oslanja na regulisane cijene, a mnogo manje na privatne neregulisane davaoce zdravstvenih usluga i ima zdravstveni sistem više organizovan u javnom interesu, te time ima i jeftiniju zdravstvenu uslugu.

6. Održivo snabdijevanje hranom

Pitanje održivog snabdijevanja hranom i kraj gladi u svijetu nije novijeg datuma. Doista je veliki problem danas, činjenica da se znatan dio čovječanstva slabo hrani, ali je daleko ozbiljnija prijetnja buduće sigurnosti snabdijevanja hranom u svijetu. Osnovni izazov u svijetu u kome se 40 posto stanovnika loše hrani, od čega se znatan dio stanovništva nalazi u stanju hronične gladi je stalan i nekontrolisan rast stanovništva u nerazvijenim zemljama svijeta. Danas se može čuti kako dvije trećine svijeta gladuje, a preostala trećina drži dijete. Dodatne teškoće su paradoks, naime klimatske i druge ekološke promjene ugrožavaju buduću proizvodnju hrane, s jedne strane, a sa druge strane postojeći sistem proizvodnje hrane doprinosi klimatskim i drugim

ekološkim problemima. Kad je riječ o lošoj hrani u siromašnim zemljama govori se o hroničnoj gladi ili pothranjenosti, zatim o skrivenoj gladi ili nedostatku mikronutrijenata, dok se u bogatijim zemljama širi epidemija pretjeranog unosa kalorija što vodi gojaznosti. Hronična pothranjenost male djece vodi zaostajanju u rastu i još alarmantnijoj neuhranjenosti. Kombinacija nestabilne proizvodnje hrane usled klimatskih promjena i sve veća tražnja za njom (usled većeg broja stanovnika i veće potrošnje mesa i prehrambenih proizvoda) vodi rastu cijena hrane u svijetu.

Problemi sigurnosti snabdijevanja hranom korespondiraju s velikim razlikama u sistemima poljoprivredne proizvodnje, klimom, kao i činjenicom da poljoprivredno zemljište zauzima oko 10% kopnene površine u svijetu i da je na djelu njegova brza degradacija. Kapitalizam se razvio u umjerenom pojasu, gustina stanovništva je najveća u području umjerene klime koja pogoduje poljoprivrednoj proizvodnji i proizvodnji hrane. Neke ekološke promjene ugrožavaju sistem proizvodnje hrane. Svjetsko stanovništvo i u apsolutnom smislu raste relativno brzo. Klimatske promjene, više temperature, zagrijavanje pračeno promjenama u oblicima regionalnih i globalnih padavina, porast nivoa mora, acidacija okeana i pojava invazivnih vrsta su ozbiljan izazov za sve, a za zemlje u razvoju i nerazvijene zemlje posebno. S druge strane sistem proizvodnje hrane nanosi ekološku štetu i ugrožava životnu sredinu (sistem staklene bašte, uništenje staništa drugih vrsta, korišćenje pesticida, herbicida i drugih hemikalija, kisele šume, genetsko modifikovanje organizama) Poljoprivredni sektor je postao glavni faktor, antropogenog ekološkog gubitka, (Saks, str 321). Sistem održivog snabdijevanja hranom treba da nahrani stanovništvo, smanji pritiske postojećih sistema na najvažnije planetarne ekosisteme i bude otporniji na klimatske i ekološke promjene u toku. Gubitak biodiverziteta već pretstavlja globalnu prijetnju. Neke mjere koje snaže sistem održivog snabdijevanja hranom su, kontrola i praćenje rizika genetskog modifikovanja organizama, proizvodnja poljoprivrednih kultura sa većom hranljivom vrijednošću, „precizna poljoprivreda „, bolje upravljanje nutrijentima i vodom, zatim bolji način žetve, skladištenja i transporta usjeva. Put u održivi razvoj je stvar političke odluke, ali i promjena ponašanja, svijest javnosti, individualna i kolektivna odgovornost, i uvođenje novih tehnologija u proizvodnju hrane.

7. Urbanizacija, održivi, zeleni i otporni gradovi

Uporedo sa naučnom, poljoprivrednom i industrijskom revolucijom prvih decenija 18 vijeka nastupila je masovna urbanizacija. Naime, sa prelaskom sa poljoprivrede na industriju dogodio

se masovan prelazak stanovništva iz ruralnih u urbana gradska područja. Danas, više od 50% svjetskog stanovništva živi u gradovima. Gradovi postaju centri istraživanja, inovacija, tehnološkog razvoja, industrije, i politike. Za moderne gradove su karakteristični velika koncentracija i ubrzan rast stanovništva, rast nejednakosti, zatim, rast obrazovnih, medicinskih, trgovinskih i finansijskih usluga. Gradovi se zbog prevelike gustine naseljenosti i koncentracije privrednih aktivnosti suočavaju sa velikim problemima, urbanih eksternalija, kriminala i nasilja. Sa urbanizacijom svijeta koja je neumitni globalni proces, udio evropskog stanovništva u stanovništvu svijeta se rapidno smanjuje (oko 9% urbanog stanovništva). Trend urbanizacije nedvosmisleno svjedoči da se bliži kraj vođstva zapadnog svijeta na globalnom nivou. Procjene su da će do 2030. godine postojati 41 „megagrad“ sa preko 10 miliona stanovnika. Ljudi u ovim gradovima će trošiti 81 procenata svjetskih resursa. Dvadeset godina kasnije, do 2050. godine, ovoj urbanoj populaciji će biti potrebno 50 posto više hrane i 17 procenata više vode nego danas. (<https://esa.un.org/unpd/wup/Publications/Files/WUP2014-Highlights.pdf>).

Održivi zeleni i otporni gradovi su ekonomski produktivni, društveno i politički inkluzivni i ekološki održivi. Globalna tendencija je širenje gradova i velika gustina naseljenosti, što zahtijeva pametnu infrastrukturu, vodosnabdijevanje gradova i upravljanje otpadom. Otpornost gradova znači suočavanje sa klimatskim i ekološkim promjenama i rizicima (zagađenje, visoke seizmičke aktivnosti, poplave, cunami). Svijest o planetarnim granicama urbanizacije i spremnost na politički konsenzus i djelovanje su nužni, iako ne i dovoljni faktori održivog razvoja.

8. Antropogene klimatske promjene, ekosistemi i planetarne granice

Funkcionisanje ekosistema, biodiverzitet i sposobnost atmosfere da apsorbuje gasove sa efektom staklene bašte koji se emituju usled korišćenja fosilnih goriva, kao i u poljoprivredi i industriji, postaje uslov bez koga ne može biti održivog razvoja. Antropogene klimatske promjene izazivaju krizu globalnih razmjera i čine odgovornim javnu politiku za budućnost nerođenih generacija. Rješenja problema antropogenih klimatskih promjena su objektivno složena jer je riječ o fosilnim gorivima na kojima počiva moderna privreda i teškoćama oko zamjene novim neškodljivim energentima. Dodatne teškoće su činjenica da su u energetske sektoru koncentrisane najmoćnije svjetske kompanije sa najvećim prihodima na svijetu. Najvidljivije posledice antropogenih klimatskih promjena su sa koncentracijom ugljen dioksida povećanje

temperature i promjena fizičkih sistema, povećanje nivoa mora, suše. Bez spremnosti razvijenih zemalja i kompanija, političkog konsenzusa vlada i država, politike ublažavanja efekata ugljen dioksida, nije moguće ublažavanje emisije gasova (dekarbonizacija) sa efektom staklene bašte da bi se globalno zagrijavanje ograničilo na 2 stepena celzijusovih. Otisak čovjeka na ekosisteme je poražavajući, on je osvojio preko 50% fotosinteze na zemlji, to je i najveća prijetnja biodiverzitetu, naime čovjek se bukvalno hrani drugim vrstama na Zemlji. Čovjek je iz osnova promijenio kruženje ugljenika, prisvojio ogromne količine vode, dominira ciklusom azota, u ekosisteme je uveo invazivne vrste i promijenio lance ishrane, te prouzrokovao izumiranje mnogih vrsta.

ZAKLJUČAK

Održivi razvoj je najkompleksniji, najvažniji i najkontroverzniji teorijski „međugeneracijski“, koncept globalizacije koji zahtijeva holistički pristup, analitički metod i moć sinteze. To je način da se moderni svijet razumije sinergijski kao složena interakcija privrednih, društvenih, ekoloških i političkih sistema. Granice privrednog rasta svode ekonomski pristup na jednu dimenziju i redukciju održivog razvoja, pokazujući pri tom da je globalna ekonomska stvarnost samo jedan segment problema koji podrazumijeva socijalnu uključenost, ekološku održivost i dobro upravljanje. Među ciljevima održivog razvoja koji su i kompromis i kompas globalnog razvoja u planetarnim granicama 21. vijeka, najvažniji je zadati moralni imperativ, „ne ugroziti potrebe sadašnjih i budućih generacija,“. Ciljevi održivog razvoja treba uravnoteženo da uključuju sve dimenzije, da budu akciono usmjereni i koncizni, globalnog karaktera i opšte primjenljivi u svim zemljama, poštujući realnosti, nivoje razvoja, nacionalne politike i prioritete. Vlade su te koje pokreću i provode ciljeve održivog razvoja uz aktivno uključivanje svih interesnih grupa kojih se to tiče i svih ljudi kao dobavljača i potrošača javnih usluga koji finansiraju održivi razvoj.

LITERATURA

- [1] Alica Wertheimer Baletić, (1999), *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb, Mate.
- [2] Džefri D. Saks, (2015) *Doba održivog razvoja*, Beograd, JP Službeni glasnik.
- [3] Džon M. Kejns, (2013), *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*, Beograd, JP Službeni glasnik.
- [4] Džon Majnard Kejnz (1937) „*Neke ekonomske posljedice smanjivanja stanovništva*“, Eugenics Review, sv. 29. broj 1.
- [5] Robert J. Shiller, (2015) *Financije i dobro društvo*, Zagreb, Mate
- [6] <http://pubdocs.worldbank.org/en/862271433768092396/Holger-Kray-RO-SustainableAg-hkray-ENG.pdf>
- [7] <http://synapsetrading.com/2018/01/cryptocurrencies-50-year-kondratiev-wave-cycle>
- [8] <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-country-classifications-2016>
- [9] <https://sustainabledevelopment.un.org>
- [10] <https://www.eh-resources.org/malthus-bibliography/>
- [11] <https://www.investopedia.com/terms/g/gini-index.asp>
- [12] <https://www.stockholmresilience.org/research/planetary-boundaries/planetary-boundaries/about-the-research/the-nine-planetary-boundaries.html>

SUMMARY

Sustainable development is the most complex, the most important and very controversial theoretical "intergenerational" concept of globalization that requires holistic approach, analytical method and the power of synthesis. This is a way that the modern world is understood synergistically as a complex interaction of economic, social, ecological and political systems. Economic growth borders reduce the economic approach to one dimension with the reduction of sustainable development, showing that global economic reality is just one segment of the problem that implies social inclusion, environmental sustainability and good governance. Among the goals of sustainable development, which are both a compromise and a compass of global development within the planetary borders in the 21st century, it is the most important to set a moral imperative, "not jeopardize the needs of current and future generations." The goals of sustainable development should be balanced in a way that includes all dimensions; they should be concise and focused on the action; with global character and generally applicable in all countries, respecting the realities, levels of development, national policies, and priorities in every specific country. Governments are those that drive and implement sustainable development goals, with the active involvement of all interest groups that participate as suppliers or consumers of public services which fund sustainable development.